

SZEMLE

KÖNYVEK KÖZÖTT

„TÁVOLODÓBAN”. MÁRAI SÁNDOR:

A TELJES NAPLÓ, 1974–1977

Fajsúlyos, komoly irodalomtudós vetette fel a kérdést, használ-e Márainak a teljes napló vonatott megjelentetése. Nehéz válaszolni, a probléma nyilván őt is nyugtalanította, ezért is egyezett bele a rövidített kötetek megjelentetésébe (ezeket ő rendezte sajtó alá, tehát a szövegtengerből kihagyta, amit fölöslegesnek, túlbeszéltnek vélt). Tisztában volt a napló és önéletírás korlátjaival is: mást jelent a napló írója és egészen mást olvasója számára. Az olvasó nem azonosul az élmény ihletadó, lejegyzésre érdemes közvetlenségével, talán egészen más benyomásokat szerez, mint az élmény kommentálója. Feszültség forrása az is, hogy valaki kendőzetlen nyíltsággal beszél önmagáról, eseményekről és gondolatairól, de beletéved az önéletrajz ingoványába. Az önéletrajzok kultusza épp ezekben az években virágzott: mindenki kötelességének érezte, hogy megírja önéletrajzát, abban a félreértésben, hogy meg kell ismertetnie a világgal életét és addig szemérmesen rejtgetett írói tehetségét. Márai szerint az önéletrajz is lehet hasznos és érdekes, ha a személy mögött láttatja korát és annak legfontosabb eszméit, történelemformáló erőit is. Ilyen szándékkal írta teljes naplóját, s abból kibontakozik a kor, s annak a múltból fakadó legfontosabb jellemzői. A „távolodó” Márait öregedése, sokszor elpanaszolt fáradtsága, fel-feltámadó apróbb-nagyobb betegségei olyan kritikai éleslátással ajándékozták meg, amelynek addig is birtokában volt, de nem ilyen higgadt bölcsességgel, távolságtartással. Sokszor megrója a kor íróit, hogy „riszálnak” és magamutogatók. Efféle gesztusokat nála is felfedezhetünk, de nem ezek a jellemzők, sokkal inkább a nosztalgia és a végesség tudata uralja előadását. Érezhető a kommentárok szemléletváltása, a másik ember problémáira megnyílás készsége és egyfajta sztoikus bölcselkedés, amellyel a világ eseményeit értelmezi. A négy év, amelynek eseményeit a kötet átfogja, nem igazán különbözött az addigiaktól és a következőktől, megjelenítője mégis „megemeli” őket, s azt a csalóka hitet kelti, hogy magunk is a világtörténelem forogatójának közvetlen átélői, kritikussai és nem csak elszenvedői vagyunk. (Bosszúságot csak az okozhat, hogy a több mint 600 lapos könyvet nehéz olvasni, elegánsabb, hasznosabb lett volna kétéves bontásban kiadni.) Megjegyzendő: a sztoikus magatartás Márai első naplójától kezdve szemléletmódjának és a világ eseményeiről alkotott véleményének egyik jellemzője, de sok és keserű tapasztalata nyomán lett bölcséletének — ha szabad ezzel a fogalommal élnünk

— végpontja. Elsősorban az a felismerése vezérelte, hogy a világ lezüllött, és végső romlás fenyegeti, amellyel az egyes ember nem szállhat szembe, de kötelessége tehetsége szerint protestálnia. Tapasztalata szerint sokkal többen vannak a pillanatnyi előnyök reményében megalkuvók, mint a szellemi ellenállás minden következményét vállalók (közéjük sorolta magát is).

Ez a sarkított véleményalkotás magyarázza el-lenszenvét azok iránt a magyar írók és művészek iránt, aki vele ellentétben nem az emigráns életformát választották, hogy szabadon, cenzúra közbeavatkozása nélkül vagy öncenzúrát gyakorolva ír-hassanak. Furcsa önellentmondásként értékelhetjük, hogy pontosan érzékelt e szabadság korlátjait is. Ráadásul sem Olaszországban, az USA-ban pedig még kevésbé tapinthatta ki azokat az érzelmeket, amelyeket egy-egy általa hevesen bíralt *magyar* alkotó művei keltettek a honi olvasókban.

Már itthoni tartózkodása éveiben távolságtartó iróniával figyelte a népi írók tevékenységét, elsősorban a szociográfiák irodalmi értékét tekintve kétségesnek (nem ő volt az egyetlen!), s a műfajról emigrációja idején is erős fenntartásokkal írt. „A »népi irodalom« szuszogva felsorolta mindazt, amit »a nép«-ről tudni kellett: hogyan él, milyenek az életfeltételei, hogyan élnek vissza az urak a »nép« munkaerejével. Lehet, hogy ez hasznos volt — bár nem valószínű, hogy az ilyen monografikus erőlködés valaha is elindít nagy társadalmi változásokat —, tisztázza a fogalmakat, de a »változást« természeti erők idézik fel, nem az elmélkedések. Mégis az aufkláristák erőlködése hasznos minden időben. De a »népi« irodalom még soha nem alkotott irodalmi értelemben semmi jelentőset, mert mindig csak a »materialista« tényeket írta le — soha nem beszélt arról, igazában milyen belülről a »nép«, tehát a paraszt, a munkás, mit gondol, mi az emberi, belső valósága — mindig csak arról beszéltek, hogyan él, soha arról, hogy a fizikai létezésen túl is ember.” (435–436.)

Márai ellenszenvé, erős, olykor igazságtalan kritikája voltaképp nem is a népi irodalom, sokkal inkább egyes népi írók ellen irányult. Újra meg újra foglalkoztatta Illyés Gyula szerepe, hiszen ő volt a hazai irodalomnak az a tekintélye, akit külföldön, kivált Franciaországban is elismertek, számon tartottak, úgy emlegettek, mint a rendszer belső bírálóját. Olaszországból vagy az USA-ból visszatérve nem tudta elfogadni, hogy a szovjet szuronyokon nyugvó rendszert lehet „belülről” bírálni. Illyést szerepjátszónak, költészetét „fahangúnak” vélte, még az *Egy mondatot* is szerepversnek tekintette. Azzal tisztában volt, hogy a rendszernek szüksége van Illyés Gyulára, de nem tágított attól

a véleményétől, hogy Illyésnek is szüksége van a rendszerre, amely el- és kitartja. Ezt a véleményét látszott igazolni, hogy a Magyarországon maradt író szerepelt írásaival a rendszer vezetőit köszöntő kötetekben, és elismerő cikket közölt a kádári kultúrpolitika irányítójáról, Aczél Györgyről. (Nem gondolhatta, hogy Aczél után sokkal rosszabbak is következhetnek.) Sok, Illyést és szerepét tollhegyre tűző megnyilatkozása közül a legszélsősége-sebbet, legindulatosabbat idézem — pontosan mutatja írója elfogultságát:

„November 5. A *Magyar Hírek* elnevezésű budapesti kommunista propaganda folyóirat egyik utolsó számában Illyés Gyula — ez a műparaszt és ál-népfői, a kommunistákkal mutyizó lumpenburzsoázia egyik alattomos, sunyi statisztája — üdvözlő feliratot intéz egy Aczél György nevű budapesti kommunista korifeushoz — miniszterelnök-helyettes, a megszállott Magyarország kommunista bábkormányának egyik tagja — abból az alkalmából, hogy a jeles kommunista betöltötte 60. évét. (Illyés specialista az ilyen születésnap kántálásban, annak idején sietett hozzájárulni egy ünnepi albumban Rákosi Mátyás 60. életévének ünnepléséhez is.) A köntörfalazó nyalás, ahogyan a nemzet Gyuszija udvarol a kommunista kiválóságnak, egyik mellékmondatban elszólja magát: Illyés ünnepli Aczél közéleti működését, amely mindig »a békét szolgálta« és közben ezt írja: »Mert noha a béke alapja sokféle anyagot számlál (még hadianyagot is ama bizonyos nyugalmi állapot egyensúlyához)...« stb. Tehát megáldja és jóváhagyja a szovjet fegyverkezést, ahogy a püspökök a háborúban megáldják az ágyúkat és a szuronyokat. Ezt az alakot a vele mutyizó haladó értelmiségiek Magyarországon és külföldön — cégtáblának használják, a szerepéhes és baksiszomjas költőt, aki »nem kommunista«, csak éppen harmincöt éve — mindig »fenntartásokkal és azzal a józansággal, mely a magyar embert annyira jellemzi«, büszkén mutogatják, mint a szocialista magyar szellemi élet zászlóvivőjét. Fahangú, nyakatekert, suta prózája, üresen kongó, ünnepélyeskedő versei, mindez ok ezekben a körökben az ünneplésre — ami nem is csoda, hiszen a hazai magyar irodalom ezekben az években olyan mélyre süllyedt, hogy akár még egy Illyést is oda lehetett tuszkolni az Olümposzra.”

Az igazsághoz tartozik, hogy Márai véleménye nem volt magában álló: irodalmi körökben is akadtak, akik Illyés Gyulát a mindenkori rendszerek uralkodó rétegéhez alkalmazkodónak, olykor kiszolgálójának nevezték. (Ilyen vélemények a rendszerváltozás után is olvashatók voltak.) „Távolodóban” Márai sok eseményre nem emlékezhetett pontosan, még a kommunista hatalomátvétel előtti időkben tallózva sem gondolhatta, hogy Déry Tibor, Illyés Gyula és Németh László egy gyékényen árultak; Déryt két regénye kapcsán szocialista-

realista írónak nevezte az emiatt önkritikára készített Lukács György, Németh Lászlót kizárták az Írószövetségből és hallgatni kényszerült, egyedül Illyés találta meg akkor a *modus vivendit*. Abban viszont igaza volt Márainak, hogy Lukács Györgynek a kor irodalmi életében betöltött szerepét negatívan értékelte (a filozófus és lelkes neofita követői hevesen támadták 1946 és 1948 között), s ezen a véleményén később sem változtatott. Bármennyire hangoztatják is, hogy Lukács a magyar esztétikai gondolkodás nagyszabású képviselője, az irodalomban betöltött szerepe kiábrándító volt. Idézem Márai naplójának rá vonatkozó részletét (356–358.):

„A Budapesten közzé adott *Társadalomtudományi Szemle* 1951. szeptemberi száma kerül kezembe. Éjjel olvasom, és néha szemem dörzsölöm. A folyóiratban Lukács György *Irodalom és művészet mint felépítmény* című előadásának szövegét közli. A neves szerző a Magyar Tudományos Akadémia 1951-es együttes ülésén tartotta meg az előadást. »Mindössze egy év telt el, mióta Sztálin elvtárs cikkei a nyelvtudomány kérdéseiről megjelentek és ma már elmondhatjuk, hogy a cikkek történelmiékké váltak...« — így kezdi. Aztán, oldalakon át, az önmegalázásnak valamilyen különös, gátlástalan, aljas és lihegő buzgalommal isteníti Sztálin elvtárs »lángeszűen meghatározott« (sic!) nyelvészeti tételeit: a *nospeak*, a *newspeak* orwelli előadásait. »Lángeszű, zseniális, történelmi jelentőségű« minden, amit Sztálin a nyelv felépítmény és nem-felépítmény jellegéről mondott: az irodalom és a művészet »felépítmény«, amely egy kor szociális viszonyaiból származik, a nyelv nem felépítmény stb. Babits *A gazda bekeríti házát* című versét idézi és megállapítja, hogy a vers nem más, mint »aktív, harcoss kiállás a polgári, kapitalista alap mellett«. Ez így megy, oldalakon át és közben mindig újra isteníti Sztálin nyelvelméletét, a tételt, hogy a művészet és irodalom Homérosztól és Pheidiasztól Shakespeare-en át Tolsztojig nem más, mint a korabeli társadalmi viszonyok következménye, és a művész csak akkor alkot, ha a szocialista realizmus eszközeivel tükrözi a korabeli társadalmi viszonyokat. Ha az »alap«, amire egy korszak irodalma és művészete felépítményszerűen ráakodott, megrendül, »az alap legkisebb változása elég arra, hogy az irodalom igen nagy része végleges feledésbe merüljön«. Ezt az eltűnési folyamatot mindenütt megfigyelhetjük, Magyarországon is elég, ha a Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Tormay Cecile, Zilahy Lajos, Márai Sándor sorra gondolunk... És mindig újra: »Sztálin korszakalkotó zsenialitása (sic!) minden időkre meghatározza az irodalom és művészet felépítmény jellegét, stb.«. Ez az ember nemzetközi tekintélynek számított a baloldali esztétikusok szemében. Szolgaibban talpat nyalni, ahogy ez az »esztéta« Sztálin talpát nyalja, szemérmetlenebbül kínálkozni, buzgóbban toladodni nem lehet, mint ez az esztéta tette. Degradáltabb már nem lehet szel-

lemi alkotó ember, mint ezek a marxista esztéták és filozófusok. Ez már nem a vaskor. Ez a trágya-kor.”

Irodalmi értékítéleteibe belejátszott rokon- és ellenszenve. (Vita tárgya, helyes-e, de szubjektív nézőpontunktól aligha szabadulhatunk.) Többször és megértő azonosulással idézte a Kanadában nagyon szűkösön élő Fáy Ferenc költészetét, amelyet többen is keményen kritizáltak. Az akkori jelen hazai irodalmáról kevés jó szava akadt, úgy tapasztalta, ezt is előzönlötték a dilettánsok és a szolgák, annál szívesebben olvasta a régi szerzőket, Aranyt naponta, részben páratlanul gazdag szókincese miatt, s mindig is hangoztatta, hogy a nyelvben őrzi hazáját és hazaszeretetét. „(...) számomra ez a magyar nyelv életem legnagyobb misztériuma, és hálás vagyok a sorsnak, hogy ez a vad, gyönyörű nyelv az anyanyelvem, amelyen mindent el tudok mondani. Itt az asztalon áll a *Magyar Értelmező Szótár* két vastag köteté (1550 oldal) — számomra ez a »haza«. Minden más — ország, terület, nép — ködös, homályos. A nyelv a hazám.” (384.) Éjjeli olvasmányai között, sok egyéb aktualitás társaságában Kosztolányi verseit és Radnóti halál-költeményeit találjuk. Krúdyt már mintha ritkábban forgatta volna, maradtak a költők és a Biblia. Gyönyörűségét lelta Vergilius *Aeneis*ében, az *Illászban* és Dante *Isteni Színjátékában* is. Ezek adták reményét, hogy a civilizáció még nem züllött le egészen.

A züllés tényeit az egész világban tapasztalta, Európában és Amerikában egyaránt. Különösen fájdalmas volt számára a civilizáció (cívis — polgár) értékvesztése, amelyet nem is olyan régen szenvedélyesen tagadott. Számptalan keserű feljegyzésében kárhoztatja azt a mentalitást, amely fertőző betegségként terjedve elvetette a kultúrát, s az új, a „sikeres” embertípust vallotta ideáljának. A jóléte csömörlött Amerika szerzésre összpontosító szemlélete taszította, s csüggedten kellett tudomásul vennie, hogy szeretett Európája is megfertőződött. Azt már korábban megírta, hogyan teszük tönkre a századok során felhalmozott és védelmezett értékeket az „idegenek”. Ez a *Féltékenyek* legfontosabb mondanivalója, s kassai tárgyú írásainak szemléletét is áthatotta. Idegenekként tekintett a megszállókkal kollaboráló behódolókra is, akik felszámolták a polgárságot, kivéztették a parasztságot, és hamis, osztály nélküli társadalom ábrándképével hitegették az embereket. Az elsekélyesített tudatú magyarságról jegyezte föl: hírek szerint „az embereket nem érdekli más, csak az anyagi előnyök, a pénzkeresés lehetősége, a jobb élet. Politika, világnézet, magasabb szellemi, etikai szempontok, ez mind közbömbös. A Nyugattól nem várnak segítséget, csak jobb, kellemesebb élethez való kellékeket, divatos termékeket. A szellemi élet battériáról él, a dinamó, a »mindennapos képzavarás«, egy kép állandósult tervezése sem működik. Szalon nincs, csak klikkek

vannak — a szellemi élet elposványosodik a gettóizmusban.” (306.)

1976-ban, Újév napján jegyezte föl: csak kerge rángatózókat, nem felelősen ünneplőket lát az olasz utcákon. „Egy civilizáció alatt ez a valóság, ez a nyavalyatörős ugrabugra, ami nem tánc többé — a tánc mindig szertartás volt —, csak a vége minden emberi megegyezésnek!” (301.) Meglátása szerint az emberiség, amely épp legfontosabb tartalmait, a szolidaritás és a gondolkodás képességét veszítette el, haláltáncát járja, a felbomlás jeleit mutatja. Leginkább Amerikában tapasztalta ezt. (A rövidített naplóból általában kigyomláta az Egyesült Államokat bíráló részeket.) Itt a különben színvonalas művészi termékeket, előadásokat is megrontotta a „mutatvány”, még a legnemesebb eszmények is elveszítették tartalmukat és vonásukat. Elgondolkodtató elmélkedését vetette papírra a vallások istenképéről: „Isten van vagy nincs, nem tudom. A vallások istenei degradálják az istenképzetet, emberszabású istent csinálnak egy Istenből, aki nem lehet emberi. Nem biztos, hogy vallási értelemben van Isten. De biztos, hogy mindenben — az emberben, a fűszálban, a csillagokban, a kőben — van valami isteni. Kétféle ember van: az egyik nem lát az emberben csak Jancsit és Juliskát. A másik, aki még az emberben is látja az istenit.” Feljegyezte, hogy a *Miatyánk* legszebb és leghitelesebb sora a „de szabadíts meg a gonosztól!” könyörgése, mert a gonosz mindenhol jelen van, saját erőnkől nem szabadulhatunk meg tőle. „Ehhez külső segítség kell” — írta. Akiknek megadatik, a gonosszal való szembeszegülés maradandó példái. Ilyennek tekintette Mindszenty József bíborost, és így őrizte szívében az 1956-os forradalom emlékét, melyet szép szavakkal idézett vissza ezúttal is. Eletre keltette a lázas októberi napokat a Szabad Európa szerkesztőségében, s azt a megrendítő pillanatot, amikor tudomásul vette: a forradalom elbukott. Fényképekről idézte vissza a rommá lőtt házak között csörömpölő tankokat, s a „srácokat”, amint „csámpásan, zsebre tett kézzel álldogálnak az orosz tankok között”. Visszatekintve teljes joggal így összegezte véleményét: „Ami történt, »több volt, mint bűn, hiba volt.«” De ki emlékezik már erre? A szabadságharc bukását elősegítő Amerikát ekkor már Ford és Carter elnökválasztási küzdelme tartotta izgalomban. A harcot végül a „baptista tökmagkereskedő” nyerte meg, s ez is jelezte a választók szellemi színvonalát. A győztest úgy adták el a televízióban, „mint egy újfajta szájvizet vagy melltartót”. „A nyugati világ legnagyobb hatalmi apparátusa ezeknek a manipulátoroknak birtokába jutott. Mint tegnap. Mint mindig a demokráciában. Lehet, hogy a tökmagkereskedő »jó szándékú«. De egy jó szándékú műveletlen ember a hatalom birtokában veszedelmesebb, mint egy nem épp jó szándékú, de

művelt ember, aki a műveltség reflexeivel le tudja mérni egy elhatározás következményeit.” (406.)

Ebben a haszonszerzésre szakosodott világban egyetlen közösségóvó, szilárd pont: a család. (Ezek a gondolatai rokonai Chestertonéinak, akit többször elismeréssel méltat.) Amikor Lola, a felesége eszméletét veszítve összeesett, megtelt a lakás segíteni akarókkal. „Ahogy hamarjában összefutottak a szomszédok, az orvos, a házmesterné: ezt máshol nem tapasztaltam. Az egyetlen intézmény, amely a politikai, gazdasági küzdöttségben szenvedő Itáliában még működik, a család. Ez itt az utolsó eleven, működőképes intézmény. Rögön ott vannak, ahol segíteni kell és segítenek, mert tudják, hogy ebben az országban senki másra nem lehet számítani, csak a családra.” (470.) Nem véletlen, hogy a demokrácia mezét viselő diktatúrák mindent megtesznek azért, hogy csökkentsék a családok kohézióját, s kivonják hatáskörükből a gyermekeket.

Távolodóban Márai sok jelenséget, embert tévesen ítélt meg. Vissza-visszatért Szolzszenyicinhez, akit hosszú ideig a kommunista rendszer nyugatra exportált megbízottjaként emlegetett. Ezt a meggyőződését a *Gulag* olvasása után átértékelte, de akkor is maradt benne szemernyi gyanakvás (amelyet egyáltalán nem érzett például a fizikus Szaharov ellen). Amit Nagy Imréről írt, innen nézve rosszindulatú ferdtítésnek minősül. A vértanú miniszterelnököt levítézték kommunistaként értékelte, s e meggyőződésén tudatosan vállalt halálának ténye sem változtatott. Nem gondolta végig, hogy Nagy Imre jó ügyért vállalta a halált, más rehabilitált, újratemetett kommunisták, akiknek kezéhez különben vér is tapadt, belső pártküzdelmek áldozatai voltak. Az persze, mit írt és mit gondolt Márai Nagy Imréről, nem változtat az ikonikus alak megítélésén (bár nyilván vannak, akik lelkesen olvassák az író fejtegetéseit). Hasonló elfogult ítéletalkotások másutt is torzítják Márai megállapításainak érvényességét, kivált, amikor a világirodalomban tallózva felületesnek mondható olvasás után alakítja ki véleményét. (Nem is lehet ennyi könyvet figyelmesen végigolvasni, amennyit kivett a könyvtárakból.) Abban azonban így is igazat adhatunk neki, hogy rátapintott a műfajok változására, és az olvasó és a mű kapcsolatának lazulására. Abban is egyetértünk vele, hogy ez a jelenség sokat ártott az irodalom értékőrző és értékképző szerepének. Károsnak vélte azokat a műveket, amelyek szavak özönét zúdították az olvasókra, ugyanakkor nem adtak lelki többletet vagy tartást, amelyet minden jó műnek adnia kell. Jó adag iróniával figyelte a Joyce körül tömjénfüstölőt lóbáló rajongókat és lelkes értelmezőket, s hasonló benyomásai alapján számolt be Szentkuthy Miklós műveiről (ebben a nyugatosok hagyományát követte) és Határ Győző *Golghelóhijáról*.

Jókai legalább egy évszázadon át a legnépszerűbb magyar író volt, új és új kiadást megért műveit rongyosra olvasták. Napjainkban mintha változnék a megítélése. Márai lelkesen olvasta, egy-két kritikái megjegyzése azonban pontosan világítja meg a jelenség magyarázatát. Bármelyik művével szembesült is, felfigyelt az író környezetrajzában bámulatos megjelenítő erejére, ez azonban nem párosult alakjainak hiteles ábrázolásával. Kivált beszédmódjuk zavarta. Nagysága, világa mégis lenyűgözte. Irodalomszemléletéről sokat eláruló vallomást jegyzett fel róla: „Jókai. 150 éves. Jókai volt az ablak, amelyen át benézett a világ, és látott egy különös fenomént: a magyart. Nem a »tűzes« a »lovagias«, a hetyke, büszke magyart... a másikat, a nem-szlávot, a nem-germánt, a magyart, az igazit. Ködalakokat írt le és hitet tett, hogy azok voltak az igazi magyarok.” (222.) Ne vitassuk a jellemzés igazságát! Összpontosítsunk inkább a „ködalak” fogalmára! Márai szerint az igazi irodalomban a valóságra mindig ráéregzi az író a ködöt, a sejtelmes jelentés többletét. Legjobb regényeiben maga is erre törekedett. Idegenkedett a jelenségek és eszmék túlmagyarázásától. Naplóiban alig-alig találjuk bölcselők nevét, s ha igen, rendszerint bíráló éllel. Meglehetősen távolságtartó sorokat írt például a keresztény filozófusokról, kivált Gabriel Marcelről, akinek akkor nagy keletje volt. Nem kis iróniával idézte pályaválasztását, ugyanis „elhatározta, hogy filozófus lesz”. „Ez olyan, mintha valaki érettségi után elhatározná, hogy szent lesz vagy médium.” Gabriel Marcelt és Jasperst is a keresztény egzisztencialisták közé sorolták. Egyszer találkoztak, de nem keletkezett közöttük mélyebb rokonszenv. „Jaspers túlságosan fölényesen, tekintélyesen viselkedett, Marcel csaldottan ment el. A két háborúban emberi magatartása gyenge volt, igen gyáva és ingadozó; különösen magatartásbeli profilja homályos. A kistermetű emberek ágaskodó szorgalmával szerepelgetett és búcsúzó könyvében aggályosan rendbe rakja a világi, irodalmi, tudományos kitüntetések, díjakat, elismeréseket, tagságokat, mint egy nyugalmazott tábornok az érdemrendeket. De noha nem harcolt, jelen volt, tusakodott, nyüzsgött, kért, ajánkozott. Ez az emberke negyven év előtt lelkes bírálókat írt a *Nouvelle Revue Française*-be »Zendülő« című könyvem francia kiadásáról, aztán még néhányszor jelentkezett, találkoztunk itt és ott, de valahogy soha nem tudtam közeledni hozzá, bízni benne; az ismeretség abbamaradt. Most hogy elolvastam könyvét, megértem, miért.” (48.) Az „izgatottan fecsegő, bizonykodó, öndicsérő, hencegő, szomorúan árulkodó” könyvben mégis talál egy idézni érdemes megállapítást: Marcel dicsérően szólt a kelet-európai szellemiségről. Egyebet semmit...

A világirodalom nagy szellemei mellett beleérző szeretettel szólt Szent Ferencről, aki bevilágított

a középkor sötétségébe és igazi költő volt: „Lehet, hogy tudott a madarakkal, állatokkal, növényekkel, aztán a Tűzzel, a Vizzel és a Nappal, Holddal beszélni — ez nem bizonyos, de nem lehetetlen.” Abban — Márai szerint — nem volt igaza, hogy idealizálta a szegénységet (Kálvinnak volt igaza, aki dicsérte a hasznót). „De Szent Ferenc és Dante az értelmetlen életnek adtak olyan zengő feszültséget, mint soha a protestáns etika.”

Az írónak is ez a küldetése: „zengő feszültséggel” telíteni az életet, bevilágítani a reménytelen korba, és bebizonyítani, hogy a létnek van értelme, s érdemes megőrizni a legfontosabb értékeket. Ez a távolodó Márai nem fakuló tanítása, mely minden során — a vitathatókon is — átvilágít. (*Helikon*, Budapest, 2016)

RÓNAY LÁSZLÓ

FECSKE CSABA: SZÁRNYAIM NŐNÉNEK

Fecske Csaba legújabb kötete a Széphalom Könyvműhely kiadásában jelent meg *Szárnyaim nőnének* címmel. Az olvasó szívesen a cím elé tenné a *ha* szócskát, hogy vajon mi lenne akkor, ha a költőnek szárnyai nőnének, de belenézve a kötetbe már látja is, hogy milyen tájak fölött repülne át, miféle madarakat figyelne meg. Így ütöm fel magam is a kötetet, és azonnal szemembe tűnik a borító tetjén lévő madarak lenyomata pár oldallal később, a *Madarak* című vershez lapozva, mert ugyanez a forma köszön vissza egy képversben, ahol a szavak köríves egymás alá rendezése rímelt a borítón látható szárnyakra.

Fecske költészetében meghatározó a természeti környezettel való kedvesen barátságos együttélés. Költői világát áttekintve tudjuk, hogy ez a fajta poétika csak része a jókora életműnek, ám mégis egy kedves és örömteli része. A kötetbe válogatott versek által bemutatott természeti tájban ugyanis a világ gyűrődései olyan közvetlen rendbe simulnak ki, aminek szemlélésére egy már elsődleges naivitását elvesztett, ám másodlagos naivitását meglett szűz tekintet képes. Úgy látni a világot, minden felhalmozottságától, a ráncaiba rakódott kosztól mentesen, mintha életében először, rácsodálkozva pillantaná azt meg.

Jóleső a címben az *ének* szót látni, hiszen a versek dallamosságához is hű. Ezekben a jórészt egyszerű mondatokban, megnyugtató sorokban az olvasó szeme siklik és megpihen, könnyedén repül a verseken keresztül. Olvashatóságuk egyszerűsége ellenére mégis megörvendeztet minket az a fajta szellemi csavar, amit szintén csak a gyermeki látásmód tud. „Picinyke cinke / szól a fán, / szél fut a lombban / szél után. // Hegyes csőr kap a / légy után, / avarra dől a / délután” (*Délután*). A becéz-

getés, a kicsinyítő képzők, a tegező közvetlenség magában az olvasóban is létrehoz egy közeli zummolást, ami ugyanakkor nem nyúl bele a megfigyelt világba, ártatlanul szemléli azt, de úgy, mintha titkait tárná fel. „Őszi éjszakákon, mikor / holdillatú a csend, // s rideg csillagok / szeplőzik be a végtelent, // az alvó világ, akár / a tokjába csukott hegedű. // Harmatot izzad a bogár, / piciny lába alatt a fű” (*Őszi éjszakák*). Az olykor minimálisra szűkített mondatok azért árulkodnak a gyakorlott, frapáns, szellemileg fitt képalkotásról.

A kötet legelejét a *Naptár* című vers kezdi, rögtön belépünk a tizenkét hónapba, és a *December*hez érkezte térdünkön landolunk. „Tétován hullni kezd a hó, / megszületik az első hóember, / az első hasraes a jégen, / gyermekkoromra emlékezik a térdem.” A természet körforgását és ciklusait követi ez a legújabb kiadott kötet is, bár maguk a versek nincsenek ciklusokra osztva. Tematikusan azonban mégis benne van ez a körforgás, hiszen a *December* után *Tavaszdodik*, eljön a *Nyárvég*, a *Délután*, a *Szeles vers*, az *Őszi éjszakák*, és a *Karácsony* végén egy varjú „Hirtelen gondolt egyet és felröppen / lomhán, eltűnik a gríz-sűrű ködben. // Nyoma vész, csak hangját hallani messzi, / míg a fagy némán a körmét mereszti.” A varjú szemszögéből persze „kár”, „hogy a környék oly sivár”, hiszen annyi csodálmivalót rejt a gazdag táj. A kötet végéhez érve az elejét újra felkapozzuk, és vár minket a *Január*, amikor „fázunk, kékülünk. / A téllal soha / ki nem békülünk”, és *Február*ban visszazáll, aki még mindig „Panaszkodik a varjú: kár, / nem lakok jól soha már!”

Nem csak bizonyos madarak az újra előforduló motívumok a versekben, szinte minden második szövegben előfordul a hold, a csend, a szél, a fák, az álom, az erdő... „Rőt lombú erdőszél, / tört ággal zörgő szél. // Lúdbörzű tó tükrén / hold borzong, csillagfény. // Templom néz dombon túl, / tornyából hang csordul. // Minden tűz ellobban, / bújj hozzám álmomban” (*Hold borzong*). Fecske költészetében Éj mélyből hold borzong, Weöres is kimosolyog ránk. Vissza is zeng a költemények által eleve hozott versbeszélőből az a gyermekkor, amikor megmutatta iskolás korában írt néhány versét Weöres Sándornak, aki dicsérte ügyes rímeit és ritmusait. A derű szinte természetes ezekben a versekben, és a költő saját bevallása szerint is derűsebb hangulatában ír a gyerekeknek, vagy a felnőttekben megszólított gyerekeknek.

A világosan érthető rövid mondatok, a kijelentő forma hordoz valamiféle leltárszerűséget a természeti környezet gazdagságának és vidámságának felsorolásában, hiszen a hegyektől kezdve a *Patakon túl* tücskök, bogarak, *Vadkacsák*, *Madarak*, *Zörgő nádasok* és *Őszi éjszakák* olvashatóak ebben a válogatásban. „Alkony ül az ormokon, / köd-szakállú bérceken — / Láztól forró homlokom / illesd